

Handreiking

terugdringen vrijheidsbeperkende maatregelen

Deze handreiking is uitgewerkt door de werkgroep *Terugdringen vrijheidsbeperkende maatregelen*. Leden van deze werkgroep:

- Addy Garritsen, pedagogische medewerker bij Pluryn
- Sander Konings, gedragswetenschapper en praktijkbegeleider bij Via Almata
- Vivianne Ooms, beleidsmedewerker bij Schakenbosch
- Joost Richards, hoofd Zorgpadontwikkeling & Innovatie bij Via Icarus
- Petra Schaftenaar, projectleider 'nabije zorg in complexe situaties' bij De Koppeling, Level
- Joss Schrijver, senior gedragswetenschapper/GZ psycholoog bij Horizon
- Meta Veldhuijsen, medewerker beleid bij Jeugdzorg Nederland

Hoofdstuk 1

Aanleiding

De aanleiding om deze handreiking op te stellen is tweeledig:

- 1 Het ondersteunen van de ambitie te stoppen met separeren en gedwongen afzonderen.
- 2 Het ondersteunen van de ambitie om alle vrijheidsbeperkende maatregelen (vbm) terug te dringen en hiertoe veldnormen op te stellen.

Ad 1: Op 15 maart 2018 waren bestuurders en directeuren van de JeugdzorgPlus bijeen om met elkaar en met hun partners te spreken over gedwongen afzonderingen. Tijdens die bijeenkomst is de [gezamenlijke ambitie](#) uitgesproken om alles te doen om minder jongeren in de JeugdzorgPlus te plaatsen en om op termijn helemaal te stoppen met gedwongen afzonderingen binnen de JeugdzorgPlus. Vanuit die ambitie is het project 'Ik laat je niet alleen' gestart, waar alle instellingen aan deelnemen. Van de drie etappes van dit project zijn eindrapporten opgeleverd, waarin aanbevelingen gedaan zijn hoe het aantal gedwongen afzonderingen terug te dringen. Deze aanbevelingen zijn meegenomen in deze handreiking.

Ad 2: De tweede aanleiding is dat de JeugdzorgPlusinstellingen het toepassen van alle vrijheidsbeperkende maatregelen willen terugdringen en hiertoe veldnormen gaan opstellen. Om de instellingen te ondersteunen bij het terugdringen van vrijheidsbeperkende maatregelen is besloten eerst een handreiking op te stellen met handvatten hoe deze terug te dringen. De vervolgstap is om in 2022 op basis van deze handreiking veldnormen op te stellen. De inspectie heeft aangegeven op basis van deze wetswijziging en de veldnormen een toetsingskader op te gaan stellen t.b.v. het toezicht op het terugdringen van vrijheidsbeperkende maatregelen. Om te weten hoe instellingen hier reeds mee bezig zijn, heeft de Inspectie in 2019 een ronde gemaakt langs de JeugdzorgPlusinstellingen. Op basis daarvan heeft de inspectie een factsheet¹ met positieve en belemmerende factoren bij het terugdringen van vrijheidsbeperkende maatregelen, uitgebracht. De door de inspectie in de factsheet benoemde positieve factoren en een aantal opgetekende goede voorbeelden zijn opgenomen in deze handreiking.

● Wetswijziging

De wetswijziging rechtspositie gesloten jeugdhulp², waarbij de verwachting is dat deze de rechtspositie van jongeren in gesloten accommodaties zal verbeteren, is ook ondersteunend aan het behalen van de ambities van het veld. In het wetsvoorstel wordt o.a. het 'nee, tenzij-uitgangspunt' geïntroduceerd. Dit is vergelijkbaar met de Wet verplichte ggz (Wvvggz) en de Wet Zorg en Dwang (Wzd). Hiermee wordt bedoeld dat het uitgangspunt is dat vrijheidsbeperkende maatregelen niet mogen worden toegepast, tenzij er geen mogelijkheden op basis van vrijwilligheid zijn, er voor de jeugdige, gelet op het beoogde doel, geen minder bezwarende alternatieven zijn, de maatregelen evenredig zijn en redelijkerwijs te verwachten is dat de maatregelen effectief zijn. De verwachting is dat deze wet in 2023 in werking zal treden.

¹ Zie bijlage 1, bronnen

² De toekomstige wettelijke eisen die in de handreiking meegenomen zijn, zijn gebaseerd op het wetswijzigingsvoorstel dat in januari 2021 consultatie is geweest. Het wetsvoorstel is op 14 oktober jl. met het advies van de Raad van State ingediend bij de Tweede Kamer. Op 3 november a.s. vindt de procedurevergadering over het wetsvoorstel plaats. Gezien het voortraject, waarbij het wetsvoorstel in consultatie is geweest, verwachten we niet veel wijzigingen. Er wordt nog gewerkt aan een besluit waarin aanvullende regels gesteld worden o.a. aan de inrichting van een afzonderingsruimte. Dat besluit zal in oktober 2021 in consultatie gaan. Het besluit gaat in op het moment dat de gewijzigde wet in werking treedt.

In dit wetsvoorstel zijn meer dan in de huidige Jeugdwet rechten voor jongeren vastgelegd en wordt nauwkeurig beschreven onder welke omstandigheden rechten van jongeren kunnen worden beperkt. Ook is met ingang van de wet het separeren van kinderen in de gesloten jeugdhulp in een kale separeerruimte niet meer toegestaan. De instellingen hebben op 30 juni 2021 met elkaar de ambitie uitgesproken de kale separeerruimtes uiterlijk in 2022 te sluiten. In de wetswijziging is opgenomen dat kinderen van 12 jaar en ouder alleen nog in kindvriendelijke ruimtes - waar nadere regels voor komen - tijdelijk afgezonderd worden als sprake is van een noodsituatie. De verschillende eisen vanuit dit wetsvoorstel waar de instellingen aan moeten gaan voldoen zijn ook zoveel mogelijk meegenomen in deze handreiking.

Samenvattend: deze handreiking is niet alleen ondersteunend aan het stoppen met separeren en gedwongen afzonderen en het terugdringen van alle andere vrijheidsbeperkende maatregelen (vbm), maar is ook helpend bij het anticiperen op de eisen die voortvloeien uit de wetswijziging.

Hoofdstuk 2

Definities

In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de definities die gehanteerd worden in de handreiking zoals repressie, vrijheidsbeperkende maatregel, gedwongen afzondering, insluiting en vastpakken en vasthouden.

● Macht en repressie

Sophie de Valk heeft onderzoek gedaan naar repressie (promotieonderzoek 'under pressure', 2019). De begrippen macht en repressie ontleent zij aan het begrip 'Totale instituties' (Goffman, 1961):

- Jongeren worden onderworpen aan de macht van de inrichting en keuzevrijheid wordt beperkt
- Macht kan positief ingezet worden (bieden van veilige en gestructureerde omgeving, crisissituaties beteugelen)
- Maar ook repressief (onterecht/willekeurig gebruik van dwangmaatregelen en vrijheidsbeperking)

De definitie van het begrip repressie die Sophie de Valk hanteert:

- 1 Het doelbewust schade toebrengen aan jongeren (NB. Handelen is doelbewust, schade niet altijd)

Voorbeeld: 'Als je 1x tegen je deur aanschopt dan moet je in de separeercel.'

en/of

- 2 Het onwettig of willekeurig beperken van de vrijheid/autonomie van jongeren

Voorbeeld: 'De koelkast zit op slot, je kan niet zomaar bellen als je dat wilt, alles echt alles overleggen, zelfs of je naar boven even mag, een bekertje water pakt enzo.'

● Vrijheidsbeperkende maatregel

De Jeugdwet zegt in paragraaf 6.3.1 het volgende over een vrijheidsbeperkende maatregel: 'Ten aanzien van een jeugdige met een machtiging als bedoeld in de artikelen 6.1.2 tot en met 6.1.4 opgenomen jeugdige kunnen, voor zover noodzakelijk om de met de jeugdhulp beoogde doelen te bereiken of voor zover noodzakelijk voor de veiligheid van de jeugdige of anderen, door de jeugdhulpaanbieder maatregelen worden toegepast waarmee hij tegen zijn wil of die van degene die het gezag over hem uitoefent, binnen de gesloten accommodatie in zijn vrijheden wordt beperkt.'

Toelichting: De vrijheidsbeperkende maatregelen zijn als volgt ingedeeld: beperkingen in de bewegingsvrijheid; tijdelijke overplaatsingen; controlemaatregelen; beperkingen in contacten met personen en organisaties; verplichte deelname aan en jeugdhulpverleningsprogramma en aan geneeskundige handelingen.

De inzet van een vrijheidsbeperkende maatregel wordt altijd als dwang gezien.

Definities van een aantal vrijheidsbeperkingen die onder de vrijheidsbeperkende maatregelen vallen:

Gedwongen afzonderen

In het onderzoeksproject 'Ik laat je niet alleen' (De Heide e.a., 2019) wordt een brede definitie van gedwongen afzonderen gehanteerd: 'Gedwongen afzonderen betreft het tegen de wil van de jongere plaatsen in een ruimte die hij of zij niet mag of kan verlaten.'

Toelichting: deze definitie is breder dan die van de term 'insluiting'. Een gedwongen afzondering is namelijk onafhankelijk van het afsluiten van de ruimte. Een gedwongen afzondering is dus niet altijd een insluiting. In deze handreiking wordt deze bredere term gedwongen afzonderen gehanteerd.

Insluiting

In het wetsvoorstel rechtspositie gesloten jeugdhulp wordt de term 'insluiting' gebruikt. "Er is sprake van insluiten als een jongere zich bevindt in een afgesloten ruimte, waarin geen hulpverleners fysiek aanwezig zijn, en de jongere de ruimte niet op eigen initiatief kan verlaten. De afgesloten ruimte mag geen kale separeerruimte zijn³. Daarbij moet permanent contact met de hulpverlener mogelijk zijn."

Vastpakken en vasthouden

Van instellingen wordt verwacht dat - als de veiligheid van jongere of omgeving in het geding is - altijd de minst ingrijpende vorm van een maatregel wordt toegepast. Bij vastpakken en vasthouden zijn drie gradaties te onderscheiden, die hieronder beschreven worden.

1 Vastpakken of Aanraken en Loslaten (VAL) (minst ingrijpende vorm)

Deze ingreep is zeer kort en gering van kracht en is gericht op het zo snel mogelijk stoppen van acute fysieke agressie, fysiek geweld, zelfbeschadiging of andere vormen van gedrag waarbij er acute noodzaak is om de veiligheid van de jongeren door fysiek ingrijpen te borgen. Tijdens deze ingreep wordt structureel verbaal en non-verbaal contact gehouden met de jongere. Aanraking of vastpakken wordt uitgeoefend middels aangeleerde (zelf)beschermingstechnieken.

Voorbeelden van wanneer deze ingreep gebruikt wordt: het scheiden van twee vechtende jongeren; het achteruit duwen van een jongere als deze een medewerker aanvalt.

2 Vastpakken en vasthouden (VV) (meer ingrijpende vorm)

Als het m.b.v. de toepassing van aanraken of vastpakken niet lukt de veiligheid van de jongere of anderen te borgen, dan kan het noodzakelijk zijn om de jongere tegen zijn wil vast te houden. Vastpakken en vasthouden is het tegen de zin van de jongere onder controle houden van een of meerdere lichaamsdelen. Bij deze ingreep geldt dat structureel verbaal en non-verbaal contact met de jongere gehouden wordt. Controle wordt uitgeoefend middels aangeleerde technieken.

Voorbeeld: 'Holding' is een wijze van vastpakken en vasthouden. Een jongere wordt door één (of meerdere) medewerkers vastgehouden met als doel geen schade (aan zichzelf of anderen) aan te richten. Dit kan door bijvoorbeeld de armen van de jongere vast te houden (twee medewerkers, elke heeft een arm). Of de jongere wordt helemaal vastgehouden, waardoor hij/zij niet kan bewegen, terwijl er (zachtjes) gepraat wordt met de jongere om hem/haar tot rust te brengen.

3 Vastpakken, Vasthouden en Verplaatsen (VVV) (meest ingrijpende vorm)

Als het m.b.v. vastpakken en vasthouden niet lukt om de veiligheid van de jongere of anderen te borgen, dan kan het nodig zijn om de jongere te verplaatsen naar een veilige locatie of ruimte of eventueel over te dragen aan een bijzonder opsporingsambtenaar. Dit gebeurt middels aangeleerde controle- en verplaatsingstechnieken.

³ Aan de inrichting van de ruimte worden door VWS nadere regels gesteld.

Uitgangspunt bij de drie beschreven ingrepen is dat er zo min mogelijk, maar zoveel als nodig techniek, kracht en dwang toegepast wordt om de veiligheid te kunnen garanderen. De ingreep moet dus proportioneel zijn t.o.v. het onveilige gedrag van de jongere.

- **Verhouding van de verschillende begrippen tot elkaar**

Bij het inzetten van een vrijheidsbeperkende maatregel is sprake van dwang. Tevens is bij de inzet van een maatregel altijd sprake van macht, waarbij er voor gewaakt dient te worden dat deze repressief van aard is. Als een vrijheidsbeperkende maatregel ingezet wordt, is het van belang dat de rechtsbeginselen subsidiariteit (de afweging is gemaakt of het doel van de vrijheidsbeperkende maatregelen in redelijkheid niet op een andere, voor de betrokkene minder ingrijpende wijze kan worden behaald), proportionaliteit (de vrijheidsbeperkende maatregelen mogen niet onevenredig zijn in verhouding tot het te dienen doel) en doelmatigheid (redelijkerwijs is te verwachten dat de maatregel effectief is) in acht genomen zijn. Er dient altijd gezocht te worden naar de minst ingrijpende vorm.

- **Wanneer valt een interventie onder een vrijheidsbeperkende maatregel en wanneer onder pedagogische interventie?**

In de JeugdzorgPlus hebben we met veel pedagogische interventies te maken, die soms gepaard gaan met een vrijheidsbeperkende maatregel en soms niet. Ook kan een vrijheidsbeperkende maatregel worden toegepast vanuit een pedagogische interventie, zoals een jongere even laten afkoelen. Het is goed om binnen instellingen met elkaar te blijven praten of een interventie wel of niet onder een vrijheidsbeperkende maatregel valt, maar ook of de interventie an sich passend is.

Hoofdstuk 3

De handreiking

Deze handreiking is gebaseerd op de laatste wetenschappelijke, juridische en praktische inzichten. Bij het opstellen van de handreiking is gebruik gemaakt van o.a. het document 'toezicht terugdringen separeren en afzonderen in de GGZ 2016-2019', het Kwaliteitskader JeugdzorgPlus 2.0. (2019), een aantal artikelen over methodieken en onderzoeken zoals naar het leef- en leerklimaat. Daarnaast zijn aanbevelingen gedaan vanuit het project 'Ik laat je niet alleen' en vanuit de factsheets die IGJ heeft opgesteld n.a.v. de ronde die zij langs de instellingen gemaakt heeft, in deze handreiking verwerkt. Ook zijn de vereisten die het wetsvoorstel 'rechtspositie gesloten jeugdhulp' met zich meebrengt, zoveel mogelijk meegenomen⁴.

Met deze handreiking geven we het bestuur/directie en de professionals handvatten om het inzetten van vrijheidsbeperkende maatregelen terug te dringen. Bij de uitwerking van de verschillende thema's is met een klein pictogram aangegeven bij welke functiegroep het initiatief en het eigenaarschap ligt.

De volgende pictogrammen worden gebruikt:

- Bestuur/Directie
- Leidinggevende
- Jeugdzorgwerker
- Gedragwetenschapper

Onder het hoofdthema 'Preventie' wordt het belang van een warm welkom voor de jongere genoemd. Hier is naast de gedragwetenschapper en de jeugdzorgwerker ook de medewerker die verantwoordelijk is voor de *intake en opname* bij betrokken. Omdat deze functie maar eenmaal genoemd wordt in de handreiking, is hier geen pictogram voor gemaakt. Hetzelfde geldt voor het item onder Preventie dat gaat over het opstellen van een signaleringsplan. Hierbij ligt het initiatief en eigenaarschap bij de *mentor/persoonlijk begeleider* van de jongere.

Bij het hoofdthema 'Registratie van vrijheidsbeperkende maatregelen' staat bij het gezamenlijk bespreken en betekenis geven van data de functie van *beleidsmedewerker* genoemd. Ook voor deze functiegroep is geen pictogram gemaakt. Dit geldt tevens voor de *ICT*, die een rol heeft bij het inbedden van de registratie in de eigen (software)systemen.

● Doel handreiking

Het doel van deze handreiking is de instellingen voor JeugdzorgPlus van handvatten te voorzien om de ambities te stoppen met separeren en afzonderen van jongeren waar te kunnen maken en tevens de inzet van alle vrijheidsbeperkende maatregelen terug te dringen. En, als inzet van een maatregel toch nodig is, hoe dat zo licht mogelijk te doen.

Het tweede doel is het destilleren van veldnormen uit de handreiking t.b.v. het terugdringen van vrijheidsbeperkende maatregelen.

⁴ Zie bijlage 1, bronnen

● Proces

Na een half jaar wordt de handreiking geëvalueerd. Zo nodig wordt de uitwerking van thema's bijgesteld. In 2022 wordt besproken welke veldnormen uit de handreiking te destilleren, die naast de gewijzigde Jeugdwet voor de IGJ als basis gaan dienen voor het toetsingskader dat zij op gaat stellen. Dit wordt in afstemming met de IGJ gedaan.

● Uitgangspunten

De volgende uitgangspunten t.a.v. het inzetten van vrijheidsbeperkende maatregelen worden gehanteerd⁵:

- Het 'nee, tenzij' principe. Hiermee wordt bedoeld dat het uitgangspunt is dat vrijheidsbeperkende maatregelen niet mogen worden toegepast, tenzij er geen mogelijkheden op basis van vrijwilligheid zijn, er voor de jongere, gelet op het beoogde doel, geen minder bezwarende alternatieven zijn, de maatregelen evenredig zijn en redelijkerwijs te verwachten is dat de maatregelen effectief zijn.
- Alle alternatieven zijn geprobeerd;
- De vrijheidsbeperking is proportioneel (het belang staat in verhouding tot de inbreuk), niet meer dan nodig;
- De vrijheidsbeperking is subsidiair (is dit de beste manier om het te bereiken, of zijn er nog andere manieren?) en redelijk, het juiste middel voor het juiste doel (wat is het doel, wordt dit met de vrijheidsbeperking bereikt?)

Daarnaast worden een vrijheidsbeperking altijd gemotiveerd vanuit:

- Noodzakelijkheid;
- Het persoonsbeeld, het persoonlijk perspectief en/of de individuele behandeling;

Tot slot: als, na toepassing van bovengenoemde uitgangspunten, de veiligheid van een jongere en/of zijn omgeving in het geding is en het inzetten van een vrijheidsbeperkende maatregel onontkomelijk is, dan is het uitgangspunt dat de minst ingrijpende en meest effectieve maatregel wordt ingezet en wel zo kort mogelijk.

Van de beschreven hoofdthema's is het thema Preventie het belangrijkste. Al het mogelijke wordt gedaan om het inzetten van een vrijheidsbeperkende maatregel te voorkomen. Bij hoofdthema 3 is beschreven dat als de inzet van een maatregel onontkomelijk is, hoe deze zo licht mogelijk in te zetten. Als er een maatregel ingezet is c.q. er is dwang geweest, dan wordt dit geëvalueerd en erop gereflecteerd (hoofdthema 4) met het oog op leren en verwerken.

Registratie van alle vrijheidsbeperkende maatregelen is belangrijk in het kader van het met elkaar leren en om de vrijheidsbeperkende maatregelen verder terug te dringen.

● Thema's

De volgende thema's zijn in de handreiking uitgewerkt:

- **Hoofdthema 1, Cultuur** van team en organisatie: Het geheel van waarden en normen binnen een organisatie c.q. team; inclusief (ongeschreven) regels over communicatie en omgang met elkaar en met zowel jongeren als ouders/verzorgers.
- **Hoofdthema 2, Preventie**: Al het mogelijke wordt geprobeerd om vrijheidsbeperking van de jongere te voorkomen door verbinding te maken met de jongere en zijn systeem; door te zorgen voor een passend leefklimaat, door zinvolle dagbesteding te bieden, methodisch te werken en alternatieve interventies voor vrijheidsbeperking in te zetten.

⁵ Zie in bijlage 2 de artikelen uit het wetsvoorstel rechtspositie waar deze principes op gebaseerd zijn.

- **Hoofdstuk 3, Uitvoering van vrijheidsbeperkende maatregel:** De situatie is niet meer te voorkomen, er is een vrijheidsbeperking nodig. Als een vrijheidsbeperkende maatregel wordt ingezet, dan is aan bepaalde voorwaarden voldaan en de rechtsbeginselen subsidiariteit, proportionaliteit en doelmatigheid zijn in acht genomen. Altijd wordt gekeken hoe een maatregel lichter is te maken en hoe zoveel mogelijk nabijheid kan worden geboden.
- **Hoofdstuk 4, Reflectie en evaluatie:** Er is een vrijheidsbeperkende maatregel ingezet. Dit wordt geëvalueerd met de jongere, de ouders/verzorgers en het team, met het oog op leren en verwerken. Hierbij is ook aandacht voor stressreductie/voorkomen van trauma Reflectie op en bewustwording van wat er gebeurd is en welke afwegingen gemaakt zijn.
- **Hoofdstuk 5, Registratie van vrijheidsbeperkende maatregelen:** De aantallen, aanleiding, doel en duur van vrijheidsbeperkende maatregelen worden geregistreerd en geanalyseerd met het doel ervan te leren, en uiteindelijk af te laten nemen.
- **Hoofdstuk 6, Bestuurlijke organisatie:** Het bestuur/de directie toont leiderschap gericht op voortdurende verbetering en zorgt voor de voorwaarden waaronder medewerkers kunnen werken aan het terugdringen van vrijheidsbeperkende maatregelen.

Handvatten

terugdringen vrijheidsbeperkende maatregelen

Hoofdthema 1

Cultuur van organisatie en team

Het geheel van waarden en normen binnen een organisatie c.q. team, inclusief (ongeschreven) regels over communicatie en omgang met elkaar en met zowel jongeren als ouders/verzorgers.

Team: het multidisciplinaire team van de instelling.

Hoe realiseer je dat en waarom is dat belangrijk?

BD

Gedeelde visie

De organisatie heeft een visie op ontwikkelingsgericht werken en heeft hierin aandacht voor de omgang met elkaar. Deze visie is gericht op het zo min mogelijk inzetten van vrijheidsbeperking. Beschreven is dat de inzet van een vrijheidsbeperkende maatregel altijd als dwang gezien wordt en dat, indien de inzet van vrijheidsbeperking onvermijdelijk is, altijd gezocht wordt naar de minst ingrijpende vorm van de maatregel.

Beleidsplan

Er is een beleidsplan gebaseerd op de visie, dat gericht is op het terugdringen en voorkomen van de toepassing van vrijheidsbeperkende maatregelen en op het zoeken naar alternatieve interventies op basis van vrijwilligheid (zie verdere uitwerking onder thema 6, bestuurlijke organisatie).

De-escalerende benadering

Belangrijk in de cultuur van de instelling is dat deze erop gericht is escalaties zoveel mogelijk te voorkomen. Dat komt tot uitdrukking in de volgende principes:

- Er wordt gewerkt met een methodiek waarbij wordt uitgegaan van de achtergrond en problematiek van de jongere. Medewerkers kijken naar de verklaring van het gedrag van een jongere in plaats van een consequentie of straf op ongewenst gedrag in te zetten. Voorbeelden van een dergelijke methodiek zijn schemagericht benaderen en de presentiebenadering. De methodiek is passend bij de hulpvraag van de jongeren.
- Medewerkers zijn gastvrij en getraind in de bejegening van de jongere. Er wordt gewerkt vanuit de relatie met de jongere en diens opvoeders, waardoor de behandeling beter afgestemd wordt op de hulpvraag van de jongere. De medewerkers bieden nabijheid aan jongeren en leggen de nadruk op de-escaleren werken. Ze hebben respect voor de jongere en zijn naasten, nemen hen serieus en nemen gezamenlijk met hen beslissingen. Ook wordt er goed naar de jongeren geluisterd en wordt empathie getoond.

- Transparantie en open communicatie zijn vanzelfsprekend onderdeel van de bejegening. Dit is op meerdere niveaus van belang: tussen de jongere en de medewerker; tussen de ouders/ verzorgers en de medewerker; en tussen medewerkers onderling. Transparantie en open communicatie helpt om escalatie van gedrag en een vrijheidsbeperkende maatregel te voorkomen.

Goed voorbeeld: Een aantal instellingen zetten professionals in als vliegende keep op meerdere groepen. Deze professional kan worden ingezet op de groepen ter voorkoming van escalaties en inzet van vrijheidsbeperkende maatregelen. Bijvoorbeeld door bemiddeling, gesprek of door een jongere uit de situatie te halen bij oplopende spanning.

BD

Positief en open leefklimaat

Een ander belangrijk element in de cultuur is dat er gewerkt wordt vanuit een positief en open leefklimaat. In het leefklimaatonderzoek van Peer van der Helm⁶ (zie bronnen) naar leefklimaat wordt onderscheid gemaakt in vier factoren: ondersteuning, groei, sfeer en (zo min mogelijk) repressie. Er is een positief en open leefklimaat als de begeleiding de jongere helpt en naar hem luistert, de jongere dingen leert die zinvol zijn voor de toekomst, de regels eerlijk zijn en er een prettige, veilige sfeer hangt in de instelling.

Het behandelaanbod van de instelling is gericht op de specifieke problematiek van de jongeren.

Zie voor verdere uitwerking onder Hoofdthema 2, Preventie.

⁶ Zie bijlage 1, bronnen.

Hoofdthema 2

Preventie

Al het mogelijke wordt geprobeerd om vrijheidsbeperking van de jongere te voorkomen door verbinding te maken met de jongere en zijn systeem; door te zorgen voor een passend leefklimaat, door zinvolle dagbesteding te bieden, methodisch te werken en alternatieve interventies voor een vrijheidsbeperkende maatregel in te zetten.

Hoe realiseer je dat en waarom is dat belangrijk?

JW

Een warm welkom

Bij binnenkomst van een jongere is het belangrijk dat een jongere en in elk geval één van zijn naasten welkom wordt geheten en op zijn gemak gesteld wordt. Vanuit de instelling is de medewerker die de intake en opname doet, een jeugdzorgwerker en/of gedragswetenschapper hierbij betrokken. De ontvangst is zo gastvrij mogelijk: aanbieden van een rustige omgeving, eten, drinken, contact met de buitenwereld (eventueel ouders / verzorgers aanwezig tijdens de opname en het welkom), uitleg over het verblijf en uitleg over de situatie. Voor jongeren is het van groot belang dat er van het begin af aan gewerkt wordt aan het opbouwen van een vertrouwensrelatie en dat gewerkt wordt vanuit een de-escalerende benadering (zie onder hoofdthema 1, cultuur).

GW

Maak gebruik van methodieken waarbij ontwikkelingsgericht gewerkt wordt en die de-escalatie bevorderen

Bij hoofdthema 1, Cultuur, is al benoemd dat het belangrijk is methodisch te werken. In deze paragraaf wordt ingegaan op de belangrijkste componenten waar aandacht voor moet zijn. Aandacht voor deze componenten helpt bij het voorkomen van eventuele vrijheidsbeperkende maatregelen. Het gaat hierbij om het werken met de methodieken (uitvoerend werk).

Voorbeelden van methodieken

- [Gezinsgericht werken module](#)
- [Schematherapeutisch werken](#)
- [Multisysteem Therapie \(MST\)](#)
- [De presentiebenadering](#)
- [Geweldloos Verzet](#) of Non-Violent Resistance (NVR)
- [Mat-methode](#)
- [Positive Behaviour Support](#) (PBS)
- [JIM](#)

Component: *Werk autonomie en competentie bevorderend*

Van belang is dat de jongere binnen de grenzen van zijn mogelijkheden leert om zo zelfstandig mogelijk besluiten te nemen en leert van de gevolgen van zo'n besluit. De jongere moet na uitstroom immers weer zelf verder met zijn opvoeders of eigenstandig op een andere passende (woon)plek.

Als eigen regie/autonomie niet lukt, dan wordt de jongere daarbij ondersteund door competenties aan te leren die daarbij ondersteunend zijn. Een omgeving waarin jongeren aangemoedigd worden zelf besluiten te nemen en van die besluiten te leren, draagt bij aan het verminderen van spanningen en escalaties. Het is dus uiterst belangrijk dat betrokken professionals trachten de jongere zo autonoom mogelijk te laten functioneren en zelf besluiten te laten nemen. Betrek hier ook de ouders/verzorgers bij.

JW

Ook is het van belang dat spoedig na binnenkomst met de jongere en zijn ouders/verzorgers het toekomstperspectief wordt besproken: waar wil de jongere naartoe werken? Uitgangspunt is dat medewerkers samen met de jongere optrekken en de jongere ondersteunen bij het toewerken naar dit gezamenlijk opgestelde toekomstperspectief. Houd bij het opstellen van het bredere hulpverleningsplan zoveel als mogelijk rekening met de wensen en voorkeuren van de jongere. Betrek de jongere en zijn ouders/verzorgers bij het opstellen, evalueren en actualiseren van het plan.

GW

Component: Werk relatiegericht en bevorder zelfwaardering en verbondenheid

Jongeren hebben zorg in een veilige omgeving nodig om zich te kunnen ontwikkelen en te kunnen leren. Om die zorg te kunnen bieden, is het belangrijk om met de jongere een therapeutische relatie op te bouwen. Hierbij is het belangrijk dat de universele basisbehoeften van jongeren, namelijk autonomie, competentie en verbondenheid vervuld worden. De vervulling van deze basisbehoeften leidt ertoe dat jongeren intrinsiek gemotiveerd raken om hun potentieel waar te maken. Dit zorgt er vervolgens voor dat ze zelf impact willen hebben. Niet iedere jongere is echter hetzelfde: ze variëren in hun behoeften, waarden en interesses. Het is daarom belangrijk dat de medewerker de individuele behoefte van de jongere herkent en hier sensitief op reageert. De relatie tussen de medewerker en de jongere dient gebaseerd te zijn op gelijkwaardigheid en respect.

Component: Werk gezins- en systeemgericht

Naast verbinding met de jongere is het belangrijk het (gezins)systeem goed te betrekken bij de zorg voor de jongere. De professionals moeten het systeem / het gezin als onlosmakelijk verbonden met de jongere zien. Overweeg tevens of het gezin en/of het systeem ook praktisch kan helpen bij de dagelijkse behandeling van de jongere. Zij weten immers vaak wat (niet) werkt om hun kind gerust te stellen en escalatie te voorkomen. Zelfs in het geval dat een jongere een minder steunend systeem om zich heen heeft, moeten professionals onderzoeken welke positieve inbreng het systeem kan hebben bij het voorkomen van vrijheidsbeperking.

Goed voorbeeld: Janine (15) is slachtoffer van seksueel misbruik en uitbuiting. Ze ontvangt traumabehandeling in de JeugdzorgPlus. Deze valt haar zwaar. Om Janine bij stress-regulatie te steunen mag zij haar moeder onbeperkt bellen wanneer nodig. In de nacht heeft ze hier zelfs een noodmobieltje voor. Op de dag dat de beelden van het misbruik behandeld worden mag de moeder van Janine blijven logeren bij Janine. Als Janine 's nachts na een nachtmerrie waker schrikt ziet ze haar moeder op het luchtbed liggen en waar zij normaal na een nachtmerrie zich zou snijden, zegt ze nu nog snel: "welterusten mama" en valt rustig terug in slaap.

Goed voorbeeld: Binnen de Academische Werkplaats Forensische Zorg voor Jeugd (AWFZJ) is een programma ontwikkeld voor gezinsgericht werken binnen de residentiële jeugdhulp in een gedwongen kader. 'Gezinsgericht werken' is een breed programma waarbij ouders/verzorgers integraal onderdeel zijn van de behandeling en het verblijf, en waarbij alle medewerkers in de instelling betrokken zijn. Uitgangspunt van dit programma is om de afstand tussen de jeugdinstelling en thuis zo klein mogelijk te maken. Het streven is om te zorgen voor continuïteit in de behandeling van jongeren: van verblijf tot terugkeer naar huis en waar nodig ook daarna. Niet alleen continuïteit in de behandeling is essentieel, maar ook in onderwijs.

Goed voorbeeld: Een project binnen een instelling zet voor een deel van de geplaatste jongeren in op een korte gesloten behandeling. Na behandeling kunnen jongeren naar huis waar multisysteemtherapie wordt gegeven. Zo leren jongeren en hun gezin ook thuis samen te leven.

JW *Component: Plezier, vrijetijd, onderwijs en dagbesteding*

GW

Om zich te kunnen blijven ontwikkelen is het belangrijk dat jongeren een geïntegreerd dagprogramma aangeboden krijgen, bestaande uit therapie, ontwikkelingsgerichte activiteiten, onderwijs/stage/werk/dagbesteding en vrijetijdsbesteding. Laat jongeren tevens kennismaken met verschillende vormen van vrijetijdsbesteding die bij terugkeer in de maatschappij voortgezet kunnen worden. Deelnemen aan het sociale verkeer in de vorm van sport(verenigingen), creatieve activiteiten als muziek, dans of beeldend werk of vrijwilligerswerk is aan te bevelen. Overweeg tevens om zinvolle dagbesteding, onderwijstrajecten of vrijetijdsbesteding waar de jongere voor de opname in de instelling goed functioneerde, te continueren gedurende het verblijf. Jongere ervaren zinvolle activiteiten vaak als ontspannend. Eveneens kunnen deze activiteiten als beschermende factor dienen tegen eventuele spanningsopbouw die kan leiden tot escalatie.

Aanbeveling: bied verschillende clubs en activiteiten onder professionele begeleiding van medewerkers aan, om jongeren te laten ontdekken wat ze leuk vinden en wat bij hen past als dagbesteding.

Voorkom onveilige situaties

Naast een goed gefundeerde generieke methode is het van belang om een goede inschatting te maken van mogelijk onveilige situaties. Een goede inschatting van mogelijk onveilige situaties gecombineerd met een goed geborgen plan van hoe om te gaan met onveiligheid, kan vrijheidsbeperking voorkomen. Onderstaande punten hebben betrekking op manieren om de veiligheid van jongeren en zijn omgeving te borgen.

GW

Gebruik een risico-taxatie instrument

Het gebruik van een risico-taxatie instrument (zoals b.v. de START-AV⁷) helpt bij het maken van een inschatting van de veiligheidsrisico's. Het helpt tevens bij het verkrijgen van inzicht in belangrijke beschermende en risicofactoren die kunnen leiden tot vrijheidsbeperking. Ontwikkel op basis van de gebruikte risicotaxatie een behandelplan waarin opgenomen staat hoe met de risico's omgegaan wordt en welke vrijheidsbeperkende er in geval van nood ingezet mogen worden. Voorkom dat onnodige maatregelen in een behandelplan zijn opgenomen en/of uitgevoerd worden tijdens behandeling (c.q. geen urinecontrole voor een jongere die nog nooit van zijn leven drugs heeft gebruikt).

Stel samen met jongere en ouders een signaleringsplan op en voer deze uit (mentor)

Het is belangrijk om een specifiek op de jongere toegesneden plan op te stellen met als doel escalatie en onveilige situaties te voorkomen. Dit plan wordt door de mentor/persoonlijk begeleider samen met de jongere en zo nodig in samenspraak met school en naasten, opgesteld. Evalueer het signaleringsplan met regelmaat en pas het aan indien nodig. Het plan geeft per fase van spanningsopbouw aan wat te doen, zowel door het team als door de jongere zelf en eventueel door naasten. Het plan is in het dossier aanwezig en wordt aantoonbaar toegepast. Er kan alleen gemotiveerd van worden afgeweken. Als er geen actueel plan is opgesteld, omdat de jongere hier niet aan kon meewerken dan dient het risicopreventiebeleid/crisisbeleid/de-escalatiebeleid in het dossier te zijn opgenomen. Een signaleringsplan kan onderdeel zijn van een generieke methodiek.

Goed voorbeeld: Bij een instelling hebben professionals ook zelf een signaleringsplan om tijdig bij zichzelf spanningen te kunnen signaleren en acties te kunnen ondernemen om kalm te blijven.

⁷ Zie bijlage 1, bronnen.

Goed voorbeeld: Bij een instelling mochten jongeren een klein huisdier van thuis, bijvoorbeeld een konijn of hamster, meenemen naar de groep. De aanwezigheid van het huisdier geeft deze jongeren rust en geborgenheid. Bij een andere instelling is een kleine boerderij waar jongeren naar toe kunnen ter ontspanning.

JW Zet alternatieve interventies in om vrijheidsbeperking te voorkomen

GW In alle gevallen dat de spanning bij een jongere zodanig oploopt dat het onvermijdelijk lijkt een vrijheidsbeperkende maatregel in te zetten, is het belangrijk eerst alternatieve interventies te proberen om vrijheidsbeperking te voorkomen. Deze alternatieven dienen aantoonbaar uitgeprobeerd te zijn. Ze maken deel uit van het preventiebeleid van de instelling.

Advies: Zet gedragswetenschappers vaker in op de groep, zodat zij meer in contact staan met jongeren en professionals dan voorheen. Hierdoor is het voor jongeren en professionals laagdrempelig om hen aan te spreken en kunnen zij beter meedenken over alternatieve interventies en de behandeling.

Mogelijke in te zetten alternatieve interventies:

- Laat de jongere gebruik maken van een comfortroom / ontspanningsruimte waar hij/zij op eigen initiatief naartoe kan;
- Geef de jongere de gelegenheid om contact met familie / naasten / JIM op te nemen;
- Bied manieren van ontspanning aan zoals sport, boksen, yoga, mindfulness;
- Loop een rondje met de jongere;
- Bied 1 op 1 begeleiding (of intensiever).

Zorg voor een huiselijke en motiverende omgeving passend bij de jongere

Het is belangrijk dat een jongere zich (zo) thuis (mogelijk) en veilig voelt tijdens het verblijf in de JeugdzorgPlus en gemotiveerd wordt om tot leren en ontwikkeling te komen.

JW De fysieke leefomgeving is van goede kwaliteit

LG In navolging van het Verdrag inzake de rechten van het kind (IVRK) en de verschillende wetten, moet een jongere, als deze niet thuis kan wonen en elders verblijft, extra worden beschermd. Jongeren hebben recht op een schone en veilige leefomgeving. Ook hebben zij recht op een omgeving die bij hun leeftijd en fysieke gesteldheid past. Jongeren vinden het belangrijk dat ze wonen op een plek waar ze veilig zijn en waar ze zich (zo) thuis (mogelijk) voelen. Net zoals jongeren die thuis wonen, is het belangrijk dat zij invloed op de inrichting hebben en persoonlijke spullen veilig op kunnen bergen. Volgens internationale richtlijnen moeten de faciliteiten die voorzien in residentiële zorg kleinschalig zijn en georganiseerd worden rond de rechten en behoeften van de jongere.

JW Een motiverende omgeving

GW Een positief en open leefklimaat is een belangrijke factor voor jongeren om zich zo optimaal mogelijk te kunnen ontwikkelen en de jongere moet zich hierin ook gestimuleerd voelen.

LG Het leefklimaat kan variëren van gesloten en repressief naar open en therapeutisch. Een open leefklimaat wordt gekenmerkt door een veilige en gestructureerde omgeving, waarin er veel aandacht is voor de individuele behandeling van jongeren, een goede sfeer heerst, jongeren ervaren dat ze dingen (kunnen) leren en een goede balans is tussen flexibiliteit en controle. Bij een gesloten en repressief leefklimaat is sprake van een onevenwichtige machtsbalans, een gebrek aan wederzijds respect en een nadruk op regels en straffen.

Een open leefklimaat draagt bij aan een positief behandelresultaat. Een gesloten leefklimaat daarentegen kan leiden tot een afname van behandelmotivatie, meer agressief gedrag van jongeren en emotionele instabiliteit bij jongeren. Een open leefklimaat kan bijvoorbeeld worden verkregen door: rechtvaardige regels op te stellen en die consequent na te leven, de behandeling en begeleiding specifiek te richten op de individuele problematiek van jongeren, jongeren de ruimte geven om te laten oefenen met nieuwe vaardigheden en gedrag, aandacht te hebben voor vooruitgang van jongeren en deze te bekrachtigen, te zorgen voor positief contact met jongeren en een goede en open communicatie en samenwerking binnen het team.

Hoofdthema 3

Uitvoering van vrijheidsbeperkende maatregel

Als een vrijheidsbeperkende maatregel wordt ingezet, dan is aan bepaalde voorwaarden voldaan en de rechtsbeginselen subsidiariteit, proportionaliteit en doelmatigheid zijn in acht genomen. Altijd wordt gekeken hoe een vrijheidsbeperking lichter is te maken en hoe zoveel mogelijk nabijheid kan worden geboden.

Hoe realiseer je dat en waarom is dat belangrijk?

JW Zorg voor instemming van jongere/ouder en gedragswetenschapper

Leg alleen een vrijheidsbeperking op als alle mogelijke alternatieven om de vrijheidsbeperking te voorkomen, geprobeerd zijn. Het ingrijpen mag alleen onder strikte voorwaarden, omdat de inzet van vrijheidsbeperking ingrijpt in de grondrechten van jongeren.

GW

Zorg dat in het hulpverleningsplan afspraken opgenomen zijn over het toepassen van een vrijheidsbeperking, die instemming hebben van jongere/ouder en gedragswetenschapper. Op deze manier wordt een opgelegde maatregel anders beleefd dan wanneer er geen afspraken over gemaakt zijn.

Aandachtspunt: Een vrijheidsbeperking wordt (idealiter) toegepast om de veiligheid van de jongere en/of de omgeving te waarborgen. Vrijheidsbeperking is 'neutraal' in de zin van noodzakelijk/last resort. Maar zo wordt het vaak niet beleefd. Niet door de ontvanger en ook niet altijd door de gever, bijvoorbeeld 'ik ben je helemaal zat, ga maar afkoelen op je kamer'. Dan gaat het gepaard met machtsuitoefening. Hoe een opgelegde maatregel beleefd wordt, hangt van verschillende factoren af. Bijvoorbeeld of er met de jongere/verzorgers afspraken over gemaakt zijn en of er goede zorg is gegeven/ervaren tijdens de inzet van de vrijheidsbeperking. Zie verdere uitwerking onder hoofdthema 4, evaluatie en reflectie.

JW Ga (indien mogelijk) in gesprek met de jongere bij het voornemen om een maatregel in te zetten

GW

Als in gesprek gegaan wordt met de jongere over het voornemen van het inzetten van een maatregel, dan blijkt de maatregel wellicht alsnog niet noodzakelijk. Ook maakt dat voor de jongere duidelijk waarom een maatregel wordt overwogen, zodat hij of zij niet overvallen wordt door een bepaald ingrijpen.

JW Informeer de jongere over de maatregel⁸

GW

Informeert de jongere voorafgaand aan de toepassing van een maatregel over het doel, de aard en de duur ervan in voor de jongere duidelijke en toegankelijke bewoordingen. De jongere weet dan waar hij aan toe is. Bij vastpakken en vasthouden ligt dit anders: dit dient gestaakt te worden zodra de jongere zich niet langer agressief of (zelf)beschadigend opstelt.

JW Zorg dat een vrijheidsbeperking altijd gericht is op:

GW

- Het waarborgen van de veiligheid van de jongere of anderen;
- Het afwenden van gevaar voor de gezondheid van de jongere of anderen;
- Het bereiken van de in het hulpverleningsplan opgenomen (ontwikkelings)doelen.

Zet altijd de minst ingrijpende en meest effectieve maatregel in en wel zo kort mogelijk.

⁸ In het wetsvoorstel 'rechtspositie gesloten jeugdhulp' is opgenomen dat een jeugdhulpverantwoordelijke zich eerst op de hoogte moet stellen van de actuele toestand van de betrokken jeugdige. Zo kan blijken dat overleg met een gedragswetenschapper of arts nodig is.

JW Werk volgens het beleidsplan van de instelling

GW**BD**

In het beleidsplan is opgenomen hoe er in de instelling met alle verschillende vrijheidsbeperkende maatregelen (beperkingen in de bewegingsvrijheid, tijdelijke overplaatsingen, controlemaatregelen, beperkingen in contacten met personen en organisaties, verplichting deelname aan jhv-programma en geneeskundige handelingen) omgegaan wordt⁹ en hoe maatregelen zo spoedig mogelijk worden afgebouwd.

Belangrijk is te weten dat met ingang van de wijziging van de Jeugdwet m.b.t. het verbeteren van de rechtspositie van de jongeren (in 2023 van kracht) insluiting alleen mag worden toegepast als een jongere twaalf jaar of ouder is en als sprake is van een noodsituatie¹⁰, gelet op de veiligheid en gezondheid van een jongere, de veiligheid in de gesloten accommodatie of de bescherming van rechten en vrijheden van anderen in de accommodatie. Insluiting in een specifieke separeerruimte is nooit toegestaan.

⁹ In het nog op te stellen Besluit Rechtspositie gesloten jeugdhulp worden nadere regels gesteld aan een aantal maatregelen. Jeugdzorg Nederland is hierbij betrokken. Zodra bekend is wat deze aanvullende regels zijn, zullen deze door de instelling in het beleidsplan opgenomen worden.

¹⁰ In het wetsvoorstel 'rechtspositie gesloten jeugdhulp' is hierover opgenomen: "Bij insluiting beoordeelt een gekwalificeerde gedragswetenschapper zo spoedig mogelijk of de insluiting noodzakelijk en geschikt is om de noodsituatie af te wenden. Als de gekwalificeerde gedragswetenschapper oordeelt dat de insluiting niet noodzakelijk en geschikt is om de noodsituatie af te wenden, wordt de insluiting onmiddellijk beëindigd."

Hoofdstema 4

Evaluatie en reflectie

Er is een vrijheidsbeperking geweest. Dit wordt geëvalueerd met de jongere, de ouders/verzorgers en het team, met het oog op leren en verwerken. Hierbij is ook aandacht voor stressreductie/voorkomen van trauma. Reflectie op en bewustwording van wat er gebeurd is en welke afwegingen gemaakt zijn.

Hoe realiseer je dat en waarom is dat belangrijk?

Evaluatie met jongere en naastbetrokkenen

Als een maatregel is toegepast, dan is het belangrijk om dit te evalueren. Hierbij zijn twee vormen van evaluatie te onderscheiden.

JW

Evaluatie om trauma en stress te verminderen

Deze evaluatie dient zo snel mogelijk na het incident en de inzet van de vrijheidsbeperking plaats te vinden om trauma en stress te verminderen. Een gekwalificeerd medewerker spreekt met alle betrokkenen. Het gaat om zowel een gesprek met medewerkers als om een gesprek met de jongere om trauma en stress te verminderen.

GW

JW

Evaluatie om de werkrelatie te herstellen

Na de evaluatie om trauma en stress te verminderen, kan zo nodig een gesprek gevoerd worden met betrokken medewerkers en jongere gericht op het herstel van de werkrelatie.

GW

Goed voorbeeld: Schematherapeutisch werken kan de mogelijkheid bieden in gezamenlijkheid (de jongere en de jeugdzorgwerker) tot inzicht te komen en de relatie te herstellen.

JW

Evaluatie van het incident en van de vrijheidsbeperkende maatregel

Deze evaluatie is gericht op het leren hoe nieuwe incidenten en vrijheidsbeperkende maatregelen te voorkomen. Besproken wordt wat in het vervolg anders gedaan kan worden, zowel door de jongere als de jeugdzorgwerker.

GW

Deze evaluatie kan zo nodig op een later moment plaatsvinden dan de hierboven genoemde evaluaties. Voer de evaluatie bij voorkeur uit met een ervaringsdeskundige en geef naastbetrokkenen de mogelijkheid om deel te nemen aan de evaluaties, tenzij de jongere of de gedragswetenschapper hier bezwaar tegen heeft.

Aandachtspunten bij evaluatie

Bij beide vormen van evaluatie zijn de volgende aandachtspunten van belang:

- Maak gebruik van een format, om te waarborgen dat alle voor de evaluatie belangrijke onderwerpen aan bod komen. Dit dienen tenminste de volgende onderwerpen te zijn:
 - Beleving en ervaringen van de jongere tijdens het incident en de inzet van de vrijheidsbeperking: hoe heeft de jongere de vrijheidsbeperking ervaren, welke zorg heeft hij ontvangen en ervaren tijdens de inzet van de vrijheidsbeperkende maatregel, was er sprake van stresstoename of traumatisering door de vrijheidsbeperking?
 - Beleving en ervaringen van de medewerker tijdens het incident en de inzet van de vrijheidsbeperking: hoe heeft de medewerker het incident ervaren, waarom is er besloten tot de inzet van de vrijheidsbeperking?

- Informatievoorziening aan de jongere en naastbetrokkenen: zijn de jongere en naastbetrokkenen tijdens en na het incident en de inzet van de vrijheidsbeperking adequaat geïnformeerd over gebeurtenissen, vervolgstappen, contactmogelijkheden, etc.?
- Gezamenlijke besluitvorming: heeft de jongere en naastbetrokkenen tijdens en na het incident de mogelijkheid gehad om eigen inbreng te geven? Is hier gehoor aan gegeven?
- Wensen en suggesties van de jongere en naastbetrokkenen voor de toekomst: wat kan er van de situatie geleerd worden, hoe kan een vergelijkbare situatie in de toekomst worden voorkomen?
- Als de evaluaties verbeterpunten voor de zorg, aanpassingen in de bestaande afspraken (hier kan actualiteit van het signaleringsplan getoetst worden), of aanvullende afspraken opleveren, zorg dan dat deze zo snel mogelijk toegepast worden.
- Als evaluatie niet mogelijk is, teken dit dan aan in het dossier.

GW Multidisciplinaire evaluatie

Zorg, naast de evaluatie met de jongere, naastbetrokkenen en ervaringsdeskundige ook voor periodieke evaluatie (minimaal 1x per maand en vaker indien noodzakelijk) van alle toegepaste vrijheidsbeperkende maatregelen met het multidisciplinaire team. Neem daarbij mee of de vrijheidsbeperking gericht was op het ontwikkelingsdoel van de jongere; of alle alternatieven geprobeerd zijn en of de afzondering proportioneel, subsidiair, redelijk en het juiste middel voor het juiste doel was. Zorg voor bewustwording van het team van welke afwegingen gemaakt kunnen worden en reflectie op het eigen handelen: waarom doe je wat je doet en had je iets anders kunnen doen?

BD Naast de multidisciplinaire evaluatie in het team, dient er binnen de incidentencommissie van de organisatie instellingsbrede aandacht te zijn voor de inzet van vrijheidsbeperkende maatregelen, het signaleren van trends op dit gebied, oorzaken hiervan en de inzet van mogelijke verbetermaatregelen.

Advies: vraag bij 'vastgelopen' of vastlopende situaties rondom vrijheidsbeperking om een second opinion bij een externe deskundige.

Hoofdstema 5

Registratie van vrijheidsbeperkende maatregelen

De aantallen, aanleiding, doel en duur van vrijheidsbeperkende maatregelen worden geregistreerd en geanalyseerd met het doel ervan te leren en de beperkende maatregelen af te laten nemen.

Hoe realiseer je dat en waarom is dat belangrijk?

Registreer en analyseer vrijheidsbeperkende maatregelen t.b.v. het verminderen ervan¹¹

Nauwkeurige registratie is onmisbaar om te kunnen bepalen of gestelde doelen behaald worden en om verbeteringen over tijd te monitoren. Het doel is jongeren niet meer af te zonderen en het inzetten van vrijheidsbeperkende maatregelen zoveel mogelijk te voorkomen. Resultaten van de registraties en analyses helpen inzicht te krijgen in de aard en omvang van de inzet van vrijheidsbeperkende maatregelen en patronen zichtbaar te maken. Het helpt om het gesprek met elkaar te voeren over hoe vrijheidsbeperkende maatregelen verder te verminderen.

De volgende elementen zijn bij het registreren van belang:

- LG
JW
GW
 • Registreer de vrijheidsbeperkende maatregelen zodat eventuele fluctuaties zichtbaar worden en op termijn te zien is dat het aantal ingezette maatregelen afneemt.
- BD
 • Zorg dat de registratie ingebed is in de eigen (software)systemen (ICT) en zorg voor een laagdrempelige terugkoppeling aan zowel de leefgroepen als aan de hele instelling.
- BD
GW
 • Bevorder het leren van data door uitkomsten gezamenlijk te bespreken en betekenis te geven, zowel met professionals als met jongeren. Registratie is een middel om te verbeteren, geen doel op zich.
- GW
 • Alle relevante overlegmomenten over de resultaten van de registratie (beleidsmedewerker) worden structureel ingepland (minimaal 1x per maand en zo nodig vaker).
- BD
 • Neem een plan van aanpak inzake het registreren op in het beleidsplan. Beschrijf in dit plan van aanpak de doelstelling SMART (specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch, tijdgebonden). Neem ook het voorkómen van substitutie naar andere vormen van vrijheidsbeperking hierin op.

Aanbeveling: reken medewerkers niet af op de cijfers die ze zelf aangeleverd hebben. Belangrijk dat situaties met het team geanalyseerd worden, zodat er als team van geleerd wordt en de manier van werken kan verbeteren.

Goed voorbeeld: Verschillende instellingen registreren en analyseren de inzet van vrijheidsbeperkende maatregelen. Deze analyse geeft een beeld van individuele jongeren. Ook is er een beeld op medewerkers- en groepsniveau. De kracht zit in het zorgvuldig en oordeelsvrij analyseren, zodat dit door professionals als ondersteunend wordt ervaren.

Als uit een analyse naar voren komt dat op een groep meer inzet van vrijheidsbeperkende maatregelen plaatsvindt, wordt actie ondernomen. Eén instelling heeft het Centrum voor Consultatie en Expertise (CCE) gevraagd een groepsevaluatie uit te voeren. De behandelcoördinator en de leidinggevende hebben ondersteuning van het CCE gekregen. Hierdoor is meer vertrouwen in eigen deskundigheid en rust in het team ontstaan, wat een positieve invloed heeft op de inzet van vrijheidsbeperkende maatregelen.

¹¹ Vanuit het wetsvoorstel rechtspositie gesloten jeugdhulp dienen de instellingen tenminste jaarlijks een analyse over de ingezette vrijheidsbeperkende maatregelen te verstrekken aan IGJ.

Aanbeveling: Vergelijk het aantal vrijheidsbeperkende maatregelen met de data van een eerdere periode of bijvoorbeeld de data tussen verschillende groepen of tussen instellingen. Om te kunnen zien of het aantal vrijheidsbeperkende maatregelen afneemt of dat er fluctuaties in zijn, is het belangrijk de registraties af te zetten tegen een eerder kwartaal, half jaar en/of jaar. Dan wordt het makkelijker om tijdig en doelgericht bij te sturen. Het doel om data van de verschillende instellingen met elkaar te vergelijken en te bespreken is om van elkaar te leren.

Hoofdthema 6

Bestuurlijke organisatie

Het bestuur/de directie toont leiderschap gericht op voortdurende verbetering en zorgt voor de voorwaarden waaronder medewerkers kunnen werken aan het terugdringen van vrijheidsbeperkende maatregelen.

Hoe realiseer je dat en waarom is dat belangrijk?

BD

Toon leiderschap gericht op voortdurende verbetering

Om vrijheidsbeperkende maatregelen verder terug te dringen, is blijvend commitment nodig in alle lagen van de organisatie. Leiderschap gaat over gevoelde nabijheid: niet alleen van de pedagogisch medewerker bij de jongere op de groep, maar in alle lagen van de organisatie, inclusief het management tot aan een betrokken bestuurder. Leiderschap gaat ook over kwetsbaarheid durven tonen, het samen bestuurlijk leren, niet opgeven als het moeilijk wordt en steun zoeken, bijvoorbeeld bij een andere JeugdzorgPlusinstelling. Een belangrijke stap tot slot is het tonen van leiderschap naar buiten toe, in het externe netwerk waarin JeugdzorgPluslocaties werkzaam zijn.

De volgende elementen zijn van belang bij het behalen van de ambities:

- Verbreed het eigenaarschap, dat nu nog vaak bij één persoon ligt, naar meerdere medewerkers in alle lagen van de organisatie (van groepsleider tot bestuurder). Dat zorgt voor een groter draagvlak.
- Geef kader en koers aan de gewenste verbetering met behulp van concrete en ambitieuze plannen en doelen; zorg dat alle lagen van de organisatie, maar ook jongeren en hun ouders/verzorgers, bij deze plannen betrokken zijn. Borg deze betrokkenheid in een werkgroep die de uitvoering van het plan monitort en in actie komt als doelen niet gehaald worden.
- Voorkom een te grote focus vanuit het management op verantwoording ten aanzien van kwaliteitsindicatoren door elkaar te blijven stimuleren en steeds gezamenlijk te blijven uitdragen hoe het meten van kwaliteitsindicatoren bijdraagt aan het hogere doel: stoppen met gedwongen afzonderen en het terugdringen van alle andere vrijheidsbeperkende maatregelen.
- Communiceer actief over wat al goed gaat en wat nog verbeterd wordt, zodat de instellingen zelf aan zet blijven.

Faciliteer de cultuur

Voor werknemers is het belangrijk te weten wat de waarden en normen zijn binnen een organisatie c.q. team inclusief (ongeschreven) regels over communicatie en omgang met elkaar en met jongeren en ouders/verzorgers. Hierbij is het nodig dat de gehele organisatie bijdraagt aan een cultuur die erop gericht is escalaties en vrijheidsbeperkende maatregelen zoveel mogelijk te voorkomen (zie ook Hoofdthema 1).

- Geef het goede voorbeeld: leef de gewenste cultuur voor en voer deze (mede) uit. Zorg intern voor breed draagvlak om de manier van werken zodanig te verbeteren dat de inzet van vrijheidsbeperkende maatregelen zo veel mogelijk wordt voorkomen.
- Zorg voor een open en kindvriendelijk gebouw, waar de jongeren zich (zo) thuis (mogelijk) voelen.

Personeelsbeleid

- Het is belangrijk dat medewerkers leren reflecteren op de manier van werken. Faciliteer daarom intervisie en/of supervisie en eventueel coaching voor de individuele teamleden en voor het gehele multidisciplinaire team.
- Geef de medewerkers meer tijd en verantwoordelijkheid om te experimenteren met (nieuwe) manieren van werken om vrijheidsbeperkende maatregelen te voorkomen.

- Voor jongeren is het belangrijk om een vertrouwensband te kunnen opbouwen. Dit lukt alleen met vertrouwde gezichten. Zet daarom gekwalificeerde medewerkers in, draagt bij aan de ontwikkeling van stabiele teams, beperking van de inzet van uitzendkrachten en zorgt voor benodigde scholing.
- Zet personeel in dat ervaren is in preventief handelen volgens de methodiek van de instelling.
- Als gewerkt wordt met personeel dat niet in loondienst is, zie de aanbevelingen die in bijlage 3 beschreven zijn.

Stel een beleidsplan op

Het is belangrijk een op de gedeelde visie (zie Cultuur) gebaseerd beleidsplan te hebben dat gericht is op het terugdringen en voorkomen van de toepassing van vrijheidsbeperkende maatregelen en het zoeken naar alternatieve interventies op basis van vrijwilligheid (art. 6.3.3. wetsvoorstel 'rechtspositie gesloten jeugdhulp'). Dit beleidsplan is ondersteunend aan de ambitie toe te werken naar o vrijheidsbeperkende maatregelen. Als de inzet van een vrijheidsbeperkende maatregel toch noodzakelijk is, is er beleid over het humaan toepassen hiervan (zodat de jongere zo min mogelijk schade of leed aangedaan wordt).

In het beleidsplan is o.a. het volgende opgenomen:

- Dat alle vrijheidsbeperkende maatregelen worden geregistreerd en op welke wijze.
- Op welke wijze het bestuur/directie zorgt voor instellingsbrede aandacht t.b.v. het voorkomen van vrijheidsbeperkende maatregelen, het signaleren van trends op dit gebied (m.b.v. registraties, zie aanbevelingen in bijlage 4), oorzaken hiervan en de inzet van mogelijke verbetermaatregelen.
- Hoe maatregelen zo spoedig mogelijk afgebouwd worden.
- Met welke methodieken en werkwijzen in de instelling gewerkt wordt.
- De training die medewerkers ontvangen plus frequentie van herhaling.
- Hoe pedagogisch medewerkers/jeugdZorgwerkers ondersteund worden in een werkwijze die gericht is op de-escaleren.
- Hoe in de instelling omgegaan wordt met de toepassing van de verschillende vrijheidsbeperkende maatregelen (beperkingen in de bewegingsvrijheid, tijdelijke overplaatsingen, controlemaatregelen, beperkingen in contacten met personen en organisaties; verplichting deelname aan jhv-programma en geneeskundige handelingen).

Het beleidsplan wordt periodiek geëvalueerd¹² en bijgesteld.

De volgende voorwaarden zijn van belang om het beleid goed uit te kunnen voeren:

- Werk met kleine groepen jongeren. Door te werken met kleine groepen (4 tot 6 jongeren) kunnen pedagogisch medewerkers voldoende aandacht geven aan de jongeren en zorg op maat leveren. Ook is de groepsdruk dan minder dan in groepen van bijvoorbeeld 12 jongeren.
- Maak financiële keuzes.
- Faciliteer het waarmaken van de ambitie om jongeren niet meer te separeren en af te zonderen en het inzetten van vrijheidsbeperkende maatregelen zoveel mogelijk te voorkomen.

Werk samen met ketenpartners

Het is belangrijk samen te werken met andere JeugdZorgPlusinstellingen en ketenpartners om gezamenlijk:

- Opname in de JeugdZorgPlus zo veel mogelijk te voorkomen door mee te werken aan preventie, door alternatieve vormen van zorg te ontwikkelen en screening te verbeteren;
- Vrijheidsbeperking van jongeren waar mogelijk te voorkomen;
- De jongere te ondersteunen bij het werken aan zijn toekomstperspectief en te zorgen voor continuïteit in leren en ontwikkelen.

¹² Vereiste vanuit het wetsvoorstel rechtspositie gesloten jeugdhulp, artikel 6.3.3: De jeugdhulpaanbieder zorgt ervoor dat het beleidsplan wordt toegepast bij de voorbereiding, uitvoering, de evaluatie, de wijziging en beëindiging van vrijheidsbeperkende maatregelen.

Bijlage 1

Bronnen

- Berger, M., Groot, J de - van Embden, Huls, E. (Defence for Children, 2019). '[Uithuisgeplaatst. En dan?](#)' Een onderzoek naar toepassing van vrijheidsbeperkende maatregelen in zorginstellingen.
- Beuf, de; Ruiters, de; Vogel de (2018). [START: AV](#): Short-Term Assessment of Risk and Treatability: Adolescenten Versie.
- Dorp, M. van, Scholten, M., Mulder, E. Heide, B. de, Domburgh, L. van, Popma, A. (2019). Eindrapport etappe 1 "Ik laat je niet alleen": Een gezamenlijk onderzoeksproject naar het verminderen van gedwongen afzonderen in JeugdzorgPlus. Utrecht: Jeugdzorg Nederland.
- Dorp, M. van, Scholten, M., Heide, B. de, Schie, L. van, & Mulder, E. (2020). Eindrapport etappe 2 'Ik laat je niet alleen': Een gezamenlijk onderzoeksproject naar het verminderen van gedwongen afzonderen in JeugdzorgPlus. Utrecht: Jeugdzorg Nederland.
- Dorp, M. van, Scholten, M., Heide, B. de, Schie, L. van, & Mulder, E. (2021). Eindrapport [etappe 3](#) 'Ik laat je niet alleen': Een gezamenlijk onderzoeksproject naar het verminderen van gedwongen afzonderen in JeugdzorgPlus. Utrecht: Jeugdzorg Nederland.
- Gink, K. van., Vermeiren, R., Goddard, N., Domburgh, L. van., Stegen, B. van der., Wisk, J., Popma, A., & Jansen, L. (2018). [The influence of Non-violent Resistance on work climate](#), living group climate and aggression in child and adolescent residential care, Living Group Climate and Aggression in Child and Adolescent Residential Care. Children and Youth Services Review 94. 456 - 465.
- Helm, P. van der (april 2018): [Leren van leef-, leer- en werkklimaat](#). Een handleiding voor organisatieverbetering voor het management.
- Helm, P. van der (z.d.): [Leefklimaatonderzoek](#), website Hogeschool Leiden
- Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (2019). [Factsheet](#) Terugdringen vrijheidsbeperkende maatregelen.
- Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (2020). [Aandacht en ambities leiden tot terugdringen van vrijheidsbeperkende maatregelen](#) (in OBC's en Jeugd GGZ).
- Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (2015). Toezicht [terugdringen separeren en afzonderen in de GGZ](#) 2016 - 2019
- Kennisdossier [Dwang en drang](#) (z.d.), website centrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie.
- Konings, S., & Sanden, P. van der (2018). [Streng, afwerend of toch gezond?](#) Tijdschrift voor vaktherapie, 14 (2), 30 - 34.
- [Kwaliteitskader JeugdzorgPlus 2.0](#)
- Presentiebenadering (z.d.): zie [www.presentie.nl](#)
- Rijksoverheid (2002). [Verdrag inzake de rechten van het kind](#), New York, 20 - 11 - 1989.
- Schaftenaar, P. (2021). [Evaluatie van dwang](#). Nurse Academy GGZ (2), 30 - 36.
- Valk, S. de, (2019) '[Under Pressure - Repression in Residential Youth care](#)'. Amsterdam: UvA (promotieonderzoek).
- Visser, K., & Vliet, C. van (2021). [Geweldloos verzet in de residentiële setting](#) - een aanpassing voor jeugdigen met een LVB. LVB, onderzoek en praktijk, 19 (1), 6 - 13.
- [Wetsvoorstel rechtspositie gesloten jeugdhulp](#) (oktober 2021, website Tweede kamer),
- Wijk-Herbrink, M.F. van, Arnoud, A., Broers, N. J., & Roelofs, J. (2019). [A Schema Therapy Based Milieu in Secure Residential Youth Care](#): Effects on Aggression, Group Climate, Repressive Staff Interventions, and Team Functioning. Residential Treatment for Children & Youth, 38(167), 1 - 18.

Bijlage 2

Artikel 6.3.1

Vrijheidsbeperkende maatregelen (uit wetsvoorstel 'rechtspositie gesloten jeugdhulp')

Artikel 6.3.1.1

- 1 Ten aanzien van een jeugdige voor wie een machtiging als bedoeld in artikel 6.1.2, 6.1.3 of 6.1.4 is verleend, kunnen vrijheidsbeperkende maatregelen worden toegepast tegen de wil van de jeugdige of van degene die het gezag over hem uitoefent.
- 2 Een vrijheidsbeperkende maatregel is uitsluitend gericht op:
 - a het waarborgen van de veiligheid van een jeugdige of anderen;
 - b het afwenden van gevaar voor de gezondheid van een jeugdige of anderen; of
 - c het bereiken van de in het hulpverleningsplan opgenomen doelen.
- 3 In een gesloten accommodatie kunnen uitsluitend de in de artikelen 6.3.2.1 tot en met 6.3.2.5 opgenomen vrijheidsbeperkende maatregelen worden toegepast.

Artikel 6.3.1.2

- 1 Een vrijheidsbeperkende maatregel wordt niet toegepast, tenzij:
 - a er voor de jeugdige, gelet op het beoogde doel, geen minder bezwarende alternatieven zijn;
 - b de maatregel, gelet op het beoogde doel, evenredig is; en
 - c redelijkerwijs te verwachten is dat de maatregel effectief is.
- 2 In aanvulling op het eerste lid kan een vrijheidsbeperkende maatregel uitsluitend worden toegepast als die maatregel is opgenomen in het hulpverleningsplan van de jeugdige.
- 3 In afwijking van het tweede lid kan in een gesloten accommodatie een maatregel worden toegepast die niet is opgenomen in het hulpverleningsplan voor zover de maatregel tijdelijk noodzakelijk is ter afwending van een noodsituatie, gelet op de veiligheid en gezondheid van een jeugdige, de veiligheid in de gesloten accommodatie of de bescherming van anderen in de accommodatie.
- 4 In geval van een noodsituatie als bedoeld in het derde lid, is artikel 6.3.1.4, eerste lid, niet van toepassing en wordt een maatregel ten hoogste gedurende drie opeenvolgende dagen toegepast.
- 5 Indien een maatregel ter afwending van een noodsituatie niet binnen twaalf uur kan worden beëindigd, is voor de voortzetting van de maatregel de instemming van een gekwalificeerde gedragswetenschapper vereist. De gekwalificeerde gedragswetenschapper beoordeelt of de voortzetting van de maatregel noodzakelijk en geschikt is om de noodsituatie af te wenden. Indien de gekwalificeerde gedragswetenschapper oordeelt dat de maatregel niet noodzakelijk en geschikt is om de noodsituatie af te wenden, wordt de maatregel onmiddellijk beëindigd.
- 6 Indien de jeugdhulpverantwoordelijke van oordeel is dat het noodzakelijk is een maatregel na de in het vierde lid bedoelde periode voort te zetten, wordt overwogen de maatregel op te nemen in het hulpverleningsplan van de jeugdige. De artikelen 6.2.9, derde, vierde, vijfde en zevende lid, en 6.2.10, tweede lid, zijn van overeenkomstige toepassing.
- 7 Bij algemene maatregel van bestuur worden nadere regels gesteld over de wijze waarop en de voorwaarden waaronder de vrijheidsbeperkende maatregelen, bedoeld in de artikelen 6.1.4, zevende lid, 6.3.2.1, 6.3.2.2, 6.3.2.4, 6.3.2.5 en 6.3.2.6, mogen worden toegepast.

Bijlage 3 Aanbevelingen

vanuit het project 'Ik laat je niet alleen' t.a.v. inzet personeel niet in loondienst (PNIL)

- Werk met een vaste pool van invalkrachten die een bekend gezicht worden voor jongeren en andere medewerkers.
- Zorg voor goede communicatie tussen vaste medewerkers en invalkrachten; invalkrachten moeten goed geïnformeerd worden voor aanvang van een dienst over wat wel en niet mag, wat helpend is en wat niet bij specifieke jongeren op de groep, duidelijke taken krijgen, etc.
- Zorg voor een goede introductie van een invalkracht bij de jongeren. Dit helpt jongeren en de invalkracht zich op hun gemak te voelen.
- Zorg voor intervisie voor zowel vaste medewerkers als invalkrachten.
- Kies voor invalkrachten die initiatief nemen om nabijheid te bieden en die durven aangeven met welke jongeren zij wel en niet goed om kunnen gaan.
- Blijf zorgen voor professionaliteit en kijk kritisch naar de achtergrond van de invalkracht. Nog te vaak worden studenten of personen met weinig ervaring met de JeugdZorgPlus ingezet.

Bijlage 4 Aanbevelingen

etappe 2 'Ik laat je niet alleen' t.a.v. registratie.

Tijdens etappe 2 van het project 'Ik laat je niet alleen' is hard gewerkt door de instellingen aan het inbedden van de registratie in de eigen ICT en werkprocessen. Goede implementatie kost echter tijd en aandacht.

Concrete aanbevelingen:

- Beloon registratie. Dit helpt de boodschap uit te dragen dat meer registraties helpen om van te leren en zorgen voor inzicht.
- Werk met ambassadeurs op groepsniveau. Door medewerkers zelf verantwoordelijkheid te geven middels ambassadeurschap binnen teams in de instelling kunnen medewerkers de resultaten van registreren ervaren.
- Zorg ervoor en laat zien dat registratie efficiënt kan en dat er een hoge mate van gebruiksvriendelijkheid is.
- Spreek medewerkers aan op professionaliteit.
- Creëer reflectieruimte voor medewerkers. Het werk in de JeugdZorgPlus is ad hoc en divers (medewerkers moeten op de hoogte zijn van veel verschillende vormen van hoog specialistische zorg, omdat de doelgroep zeer divers is). Dit maakt reflecteren op het eigen handelen een uitdaging.
- Ondersteun het leren maximaal. Stel registratieonderdelen verplicht en maak daarbij gebruik van de mogelijkheden in de software. Maak ook gebruik maken van visuele hulpmiddelen (factsheets/apps) om directe terugkoppeling mogelijk te maken en het leren te ondersteunen.
- Toon leiderschap. Volgens ambassadeurs staan we pas aan de vooravond van de vermindering van gedwongen afzonderen. Het is in dit onderzoeksproject volgens hen nodig om positief en enthousiast te blijven. Er is een lange adem nodig, waarbij ondersteuning, begeleiding en intervisie van medewerkers op de groep van belang zijn.
- Neem alle functielagen in de instellingen mee in de registratie.
- Het kader voor de registratie moet helder en strak zijn, zodat medewerkers niet kunnen spelen met wat er wel en niet vastgelegd moet worden. Medewerkers moeten begrijpen dat het doel van registratie is om het gesprek over de inzet van vrijheidsbeperkende maatregelen te voeren en daarvan te leren.